

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕТНОРЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ РОСІЯНАМИ –
СТАРООБРЯДЦЯМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ (на прикладі старовірів-
безпоповців поморської згоди м. Харкова)

В рамках провідного напрямку сучасної історіографії – регіональних досліджень актуальним є вивчення історії та сучасного розвитку народів, які вплинули на формування етнічних регіонів в Україні. Слобожанщина є унікальним поліетнічним регіоном, історія колонізації та розвитку якого тісно пов'язана з культурою росіян та українців. Особливість історії колонізації даного краю росіянами пов'язана з тим, що значна їх частина протягом XVII – XVIII ст. знаходила притулок на слобідських землях, втікаючи від релігійних переслідувань старообрядців в Росії.

Метою даної статі авторка визначила дослідження умов збереження етнорелігійної культури росіян – старообрядців, взявши за приклад общину харківських старовірів поморської згоди.

Дослідження історії релігійних общин в історіографії здійснюється шляхом вивчення питань взаємодії общин та державної влади, етнологи зосереджують увагу на вивченні традицій, побуту, костюму та інших деталей представників певних релігійних громад. Поза увагою науковців залишаються проблеми аналізу релігійного повсякдення членів старообрядницьких общин. Релігійна повсякденність складається із сукупності досвіду, уявлень, соціальної поведінки, які стосуються та віддзеркалюють релігійні погляди як релігійної общини, так і окремих її членів. До релігійної повсякденності можна віднести і прояви колективної та індивідуальної форми релігійності.

Саме вивчення історії та сучасного етапу розвитку релігійного повсякдення старообрядців – безпоповців поморської згоди є важливим фактором дослідження соціальної історії Слобожанщини, який не знайшов відображення в роботах науковців. Традиційно дослідники історії розвитку росіян – старообрядців зосереджували увагу на аналізі XIX ст., коли старообрядці піддавалися значним

переслідуванням з боку влади Російської імперії, розглядалися як сектанти [1, с. 15 – 18; 3, с. 77 – 88; 2, с. 45 – 48].

Старообрядці були представлені в Зміївському, Чугуївському, Купянському та інших повітах Харківської губернії та в Харкові. На протязі століть і до нашого часу старовіри залишалися закритими релігійними общинами, які ревно зберігали традиції «чистого» православ'я, старообрядницьку культуру, обряди, ментальність.

Саме закритість від суспільства, консерватизм дозволяли старовірам зберігати власну етнорелігійну ідентичність в умовах переслідувань з боку російського царату, радянської влади. Проте в сучасній Україні, в умовах вільного розвитку свободи совісті старовіри стали заявляти про загрозу втрати власної релігії через відмову багатьох старовірів від віри батьків. Криза, яку переживають старообрядці, загрожує втраті їх унікальної етнічної та релігійної самобутності. Вона пов'язана з трансформаційними процесами в культурі даної общини під впливом міської культури, глобалізаційних процесів та інших зовнішніх та внутрішніх чинників, що поступово відштовхують старовірів від їх релігійної громади.

На нашу думку, яку розділяють і багато членів харківської общини старовірів – безпоповців поморської згоди, провідним фактором відмови сучасних старообрядців від власної релігії і перехід до традиційного православ'я пов'язаний з дуже суворими заборонами та обмеженнями, які притаманні даній релігійній субкультурі.

Суворе виховання та ціла низка обов'язкових до виконання правил та заборон, що регламентують житті старовірів, є фактором робить життя старообрядців досить проблематичним в оточенні представників православ'я та інших релігій.

Релігійні погляди обумовлюють і певні правила поведінки та зовнішнього вигляду старообрядців. Старовіри практично не вживають спиртного (лише червоне вино під час релігійних свят): «Мы пьем, но не упиваемся!». Суворо заборонено тютюнопаління. Як зазначають старовіри, паління цигарок – це

більший гріх, ніж вживання алкоголю. Людина, яка палить, за правилами не може навіть заходити до дому старообрядця. Якщо до оселі зайшов курець, господар дому має запросити наставника і освятити дім.

Суворі обмеження в середовищі старообрядців щодо посуду. Старообрядці не можуть їсти з посуду, з якого їли іновірці. Таким чином, старообрядці фактично не можуть відвідувати заклади громадського харчування, вживати їжу в гостях у іновірців, тощо.

Через ці обмежування частина старовірів заявляла у інтерв'ю, що їх дім закритий для представників інших віросповідань (вони не хочуть, щоб інші розпитували їх про ікони, церковні книжки, які займають почесне місце в інтер'єрі). Деякі батьки забороняють своїм дітям приводити у дім їхніх друзів, обмежують відвідування дітьми осель їх однокласників, друзів.

Проте більша частина заявляла, що вдома вони мають посуд для старовірів і посуд для іновірців. Ці люди більш відкриті для спілкування з представниками інших релігійних поглядів, мають теплі стосунки з колегами, друзями – не старовірами. Як зазначила одна з прихожанок, після спілкування з іновірцями треба лише додатково помолитися і обмити посуд, з якого вони вживали їжу, свяченою водою. А коли ходиш у гості – на дні народження, весілля, вечірки треба просто відмовитися від їжі. «Якщо тебе поважають, то будуть поважати твої релігійні погляди, а якщо ні – навіщо спілкуватися з такими людьми?».

І хоча майже всі старообрядці в інтерв'ю заявляли, що сучасне українське суспільство дуже толерантно ставиться до всіх традицій старовірів, що вони не відчують утисків, насмішок, наприклад, у порівнянні з радянськими часами, певний дискомфорт все ж таки члени даної релігійної громади спостерігається. Майже в кожному інтерв'ю можна було простежити думку, що старовірам дуже важко в сучасному світі, і що, якби була можливість звести контакти із оточуючим світом до мінімуму, це б посприяло збереженню релігійних традицій та зменшило кількість відступників від старої віри.

Певні заборони стосуються і зовнішнього вигляду старообрядців. Так, наприклад, всі чоловіки мають носити бороди. Гоління бороди сприймається як

девіантна поведінка. Проте більшість молодих членів общини все ж-таки довгі бороди не відпускають. Як правило, перестають підрізати бороди чоловіки, які вийшли на пенсію.

Так само як чоловіки не мають права голити бороди, жінки не мають права стригти волосся. З самого дитинства дівчинці не можна обрізати волосся, а необхідно його заплітати у косу. Заміжня жінка має носити волосся, зібране у дві коси.

Обов'язковим для жінки є носити хустку, приховуючи волосся від очей сторонніх. Жінки не мають права носити штани, довжина спідниці має бути нижче колін. Не можна носити сукні або кофти з коротким рукавом. Чоловіки повинні носити сорочку, яка не заправляється у брюки, яка підперезувати паском. Але ці правила нині виконують, як правило, лише особи похилого віку.

Абсолютно неприпустимим є використання косметики, фарбування нігтів, носіння прикрас. Жінки і чоловіки можуть носити лише обручку та натільний хрест. Дуже негативним є ставлення до татуювання, яке називають клеймом нечистої сили.

В шлюбі старообрядці суворо дотримуються правила, що Ісус Христос - головний над чоловіком, а чоловік – головний над дружиною та дітьми. Домінування чоловіка навіть віддзеркалюється і в інтимній стороні шлюбу. Наприклад, інтимні стосунки у старообрядців заборонені на протязі всіх чотирьох постів, а також в ніч з вівторка на середу, з четверга на п'ятницю, з суботи на неділю. Проте поширена думка, що жінка не має права відмовляти чоловіку, якщо він буде наполягати на інтимній близькості. Як зазначали прихожанки, якщо чоловік буде розгніваний на жінку (саме через її відмову), то молитви (ні жінки, ні чоловіка) не будуть почуті Богом. «Жінка має все витерпіти, така її доля – коритися і терпіти», - дуже поширена думка жінок – прихожанок.

Жінка має задовольняти чоловіка, а потім спокутувати цей гріх додатковими молитвами. У випадку, коли саме жінка виступить ініціатором близькості у заборонені дні, її гріх буде набагато страшнішим і спокутувати їй доведеться його дуже довго.

Релігійні погляди забороняють прихожанам використовувати засоби контрацепції, переривання вагітності ж відноситься до найстрашнішого гріху. Проте, як зазначив наставник, під час сповіді прихожани зізнаються, що така практика поширена в сучасних сім'ях старообрядців. Традиційні багатодітні сім'ї старовірів залишилися в історії. В наш час в родинях по одній – дві дитини.

Поступово втрачається сучасною общиною старообрядців і традиція відвідування молитвеного будинку. Як зазначив наставник Олександр Іванович: «Дети наши не все в церковь ходят. Многие маловерами стали».

Служби у Харкові проходять щосуботи (вечірня), щонеділі та на великі церковні свята. На службу збирається до 20 прихожан, на свята – до 100. Тривалість служби складає 5-7 годин, вечірня служба – 2 години. В Харкові у молитвиному будинку служба починається о 8 годині ранку. (Традиційно служби у старовірів - безпопівців починалися опівночі і тривали до самого ранку. Наприклад, община села Борового (Харківський район) служба триває з третьої до десятої години ранку).

Протягом служби прихожани стоять, сідають лише на час читання певних частин священного письма. У службі задіяні майже всі присутні: по черзі читають різні молитви, уривки священних книг. Цілий ряд молитов читається вголос, деякі молитви – співаючи.

Довготривалість служби є фактором, що певним чином відштовхує молодь від відвідування молитвеного будинку. Деякі старовіри починають ходити до православних церков, пояснюючи це тим, що Бог один, і немає різниці де молитися.

Вчинки таких людей старообрядці пояснюють їх бажанням спростити собі життя. Як зазначала одна з респондентом: «У православній церкві все дуже просто. Служба триває менше двох годин. Молитви можна не знати напам'ять. Можна прочитати з книжки, або стояти і просто мовчати, поставивши свічку до ікони. В церкву пускають навіть жінок у штанах. Все дуже просто і легко. А у нас дуже складно – вистояти треба понад 8 годин. Спина болить, але ми вже звикли.

Важко стояти, коли ти не знаєш, що відбувається, а коли ти пам'ятаєш всі молитви – то служба дуже цікава і час її пролітає дуже швидко».

Відмова від старообрядництва молоді, трансформація релігійних поглядів в середовищі старовірів можна пояснити цілою низкою факторів, проте, на наш погляд, найвпливовішим є вплив глобалізаційних процесів, вплив сучасної культури на світогляд старовірів.

Збереження традиційної національної та релігійної культури є важливим фактором для всіх етносів в сучасному світі. Культура старообрядництва – це унікальний феномен в розвитку російської традиційної культури як на теренах Росії, так і за кордоном. Старообрядці в Україні, і зокрема в Харкові, в сучасних умовах переживають серйозну кризу, пов'язану з зменшенням кількості членів общини, релігійні традиції зберігаються, в більшості, лише серед представниць пенсійного віку.

Втрата традиційної культури (особливо серед молоді) пояснюється високим рівнем обмежень та заборон, що дуже відрізняє повсякдення життя старовірів від повсякдення представників інших релігій. Заборони щодо одягу, посуду, спілкування з іновірцями, відвідування театрів, кінотеатрів, суворі пости, певні обмеження в інтимному житті, на наш погляд, видаються дуже складними сучасним старообрядцям. Всі ті можливості і свободи, які мають іновірці, поступово ведуть до відмови в середовищі старообрядців від традиційного способу життя.

На думку респондентів, протягом століть старовірам вдавалося зберігати власну віру і традиції через те, що вони жили общинами ізольовано по своїх селах, або замкненими общинами у містах. Під впливом урбанізаційних процесів ХХ століття, більшість старовірів із російських старообрядницьких сіл навколо Харкова іммігрувала до міста, де під впливом міської культури і почалася руйнація власної етнічної та релігійної самобутності.

Одним із факторів скорочення старообрядницької общини можна вважати поширення на початку ХХІ століття тези про те, що Бог один, а шляхи до нього у

кожного свої. Саме цей аргумент приводять ті старовіри, що поступово почали відвідувати «ніконіанські» православні церкви.

Таким чином, в сучасній Україні старообрядці переживають значну кризу, пов'язану з певною трансформацією релігійних поглядів членів общини, що може загрожувати поступовою втратою цієї унікальної культури в середовищі етнічних росіян.

1. Потоцкий В. Очерки истории старообрядничества Харьковской губернии / В. П. Потоцкий // Липоване: история и культура русских старообрядцев. – 2008. – Вып. 5. – С. 77 – 88.
2. Обиченко А. Взаимодействие старообрядцев и государственной власти Российской империи (на основе материалов Змиевского уезда Харьковской губернии середины XIX в. / А. А. Обиченко // Липоване: история и культура русских старообрядцев. – 2010. – Вып. 7. – С. 45 – 48.
3. Еремеев П. Старообрядческие толки и согласия на Харьковщине в 1825–1855 гг.: численность и локализация (по материалам Канцелярии Харьковского губернатора) / П. В. Еремеев // Липоване: история и культура русских старообрядцев. – 2011. – Вып. 8. – С. 15 – 18.

Арзуманова Тетяна Володимирівна, к. і. н., доцент кафедри українознавства та політології Харківського державного технічного університету будівництва і архітектури,

61089, Харків, вул. Волочаївська, 55

Тел. 066-25-67-761

096-379-18-70

7-163-018 (д.)

Dr_Arzumanova@ukr.net